

Гунчик І. В.,

кандидат філологічних наук,

докторант кафедри фольклористики Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МАЛОВІДОМА ЗБІРКА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ «ПРОСТОНАРОДНИХ МОЛИТОВ» ПРО СОН ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ В ЗАПИСАХ 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті йдеться про публікацію під назвою «Простонародні молитви» з невідомого українознавчого чи славистичного збірника. До неї увійшли фольклорні матеріали, що включають чотирнадцять варіантів народних молитов, які серед науковців відомі під назвою «Сон Пресвятої Богородиці». Хоч система персонажів і сюжетна подієвість цих творів тісно пов'язана з християнською міфологією, самі молитовні зразки належать не до церковної канонічної літератури, а до царини фольклорної творчості.

Ключові слова: молитва, фольклорний, мотив, Божа Мати, апокрифічний, сон, християнство.

Постановка проблеми. В Україні впродовж ХХ століття в різних виданнях і публікаціях було надруковано велику кількість текстів народних молитов. Вони належать до оказіонально-обрядового або магічно-сакрального фольклору [1] і відрізняються від інших типологічно споріднених утворень (замовлянь, примовок, заклинань) тим, що в них наявний образ вищої сили у вигляді божественного міфологічного персонажа, до якого звертається виконавець твору за допомогою того чи іншого адресата (раба Божого Н). Своєрідними словесними універсальними апотропеями були народні молитви, що належать до індивідуально-охоронної тематичної групи. Одним із найвідоміших функціональних різновидів серед них є «ранішній» текст під назвою «Сон Пресвятої Богородиці». У ХІХ – ХХ століттях варіанти подібних молитовних творів були поширені в багатьох історико-етнографічних регіонах України, у тому числі на Галичині.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Львівській національній науковій бібліотеці імені Василя Стефаника (далі – ЛННБ імені Василя Стефаника) під реєстраційним шрифтом В 2947 зберігається відбитка україномовної публікації, яка має назву «Простонародні молитви» [6]. Квадратний штамп, усередині якого зазначено «Збірка М.С. Возняка», вказує на те, що вона потрапила до бібліотеки з приватної книгозбірні академіка М. Возняка – відомого українського літературознавця і фольклориста, який у післявоєнні роки тривалий час працював на посаді професора кафедри української літератури в Львівському державному університеті імені Івана Франка. Очевидно, цю невеличку друковану відбитку разом з іншими книжковими виданнями було передано до ЛННБ імені Василя Стефаника вже після смерті вченого.

Текст відбитки «Простонародні молитви» надруковано на сторінках 127–133. Зверху на 127-й сторінці в ко-

лонтидулах вказано назву рубрики, до якої вона належала: «З архіву семінара словянської філології. Матеріали «Красзнавчого гуртка». Надруковані матеріали були єдиною публікацією в цій рубриці. Про це свідчить наступна 134-а сторінка, яка містить початок чиєїсь рецензії, що належала вже до іншої рубрики. Тож, швидше за все, усі вісім сторінок відбитки було відділено або вирвано з якогось наукового українознавчого або славистичного збірника, у якому вони були поміщені в його прикінцевій частині, де зазвичай друкували подібні матеріали, а також рецензії та огляди. Назва цього збірника і рік його виходу невідомі. Ймовірно, його надрукували в Україні наприкінці 30-х років ХХ століття, зокрема 1936 року або в наступних роках напередодні Другої світової війни, адже більшість записів текстів молитов, які увійшли в публікацію, було зроблено саме в 1936 році. Не виключено, що його могли надрукувати і за межами України, скажімо, у Чехії, Румунії або Польщі.

У публікацію «Простонародні молитви» увійшли фольклорні матеріали, що включають чотирнадцять варіантів народних молитов, які серед науковців відомі під назвою «Сон Пресвятої Богородиці», «Сон Божої Матері» («*Sen Matki Bożej*») та ін. Порівняно з іншими текстами цієї ж тематичної групи, вони є досить об'ємними, що демонструє перша народна молитва:

I.

Село Липовиця, пов. Долина.

«На синарській горі / росте зільце не мені – / Христос іде д мені. / Війшла сьвіта Матінка спочивати, / Свого Синка вігльєдати¹. / – Ой, Синку мій, прелубезний! / Снїу ми сї сон прецудеўний, / що тебе жидова ймила, / на ўхрест ручки розложила, / на три древа розьпела, / струньцьї кровцьї испустила / і землицеў премішьєла. / Сонце сї зьмінило, / мїсьць сї зьміниў. / Взєла сьвета Пречиста / Свого Синка за білу руку, / повєла на Утриньє; / з Утриньє на Всеношне; / з Всеншого на Службу Божу. / На Службі Божї золотий пресьцьїу, / на тїм престольї Сус Христос лєжит / на охрест руки дєржить. / Прийшоў сьветий Петро и Паўло: / – Ай, Ти Боже наш, що Ти ту дьїлаєш? / Терпиш муки за увесь нарид тай за нас! / – Ай Ти Петре, ай Ти Паўле! / Не льїкайсьї Меї муки! / Узми собі в праву руку хрест, / а в лїву палицьї, / иди по сьвіту, / по цальїм повіту, / накажи сьльїпого, нїмого, кривого, глухого: / Хто би тоту молитву знаў, / аби тьїлько грїху маў, / ги на дрєві листу, / на синїм мори піску: / Царство доперте, / пекло заперте – / во віки вікѡм, амінь». («У нас сї сьміют с тої молитви»).

¹ Варіант: «візирати».

Від неписьменного 30-літнього Федора Семкулича записала (1936 рік)

Марія Парипа [6, с. 133].

Хоч система персонажів і сюжетна подієвість цих творів тісно пов'язана з християнською міфологією, самі молитовні зразки не належать до церковної канонічної літератури. Як стверджують учені, вони мають апокрифічне походження і нерідко відображають позасвангельські сюжети, а наявність багатьох варіантів, усна форма їх поширення чітко вказують, що це тексти фольклорні.

Народні молитви про сон Пресвятої Богородиці увійшли в усну традицію, очевидно, ще в давні часи після поширення християнства і почали активно побутувати в більшості історико-етнографічних регіонів Правобережної та Лівобережної України в XVIII – XIX століттях. Так, варіанти цієї фольклорної молитви зафіксовано на Слобожанщині та Полтавщині. Їх було опубліковано наприкінці XIX століття в «Матеріалах для изучения Харьковской губернии» [3] та у праці «Життьє-бытьє лубенского красьянина» В. Милорадовича [4, 1904; 5, с. 281], який одним із перших в українській фольклористиці використав на означення подібних творів-оберегів термін «народна молитва». Пізніше, у XX столітті, чимало її варіантів у своїх збірниках серед магічно-сакрального фольклору надрукували: Я. Новицький [5], В. Кравченко [2], Г. Бондаренко [7], Т. Полковенко [8] та інші дослідники народної культури. Значну кількість цих молитовних творів було опубліковано в інших друкованих виданнях серед духовних віршів та релігійних пісень.

За «жанром» публікація «Простонародні молитви» є фольклорними матеріалами або добіркою уснопоетичних творів. У ній відсутня передмова або коротка вступна частина, які б полегшили їх ідентифікацію із відповідним збірником або упорядником. Нетиповим для подібних публікацій є наявність епіграфу. У його ролі використано фрагмент фольклорно-етнографічного запису з населеного пункту Кути повіту Косів від 54-літньої О. Лазарек. У ньому висловлено життємудрі роздуми місцевої мешканки Гуцульщини про значення молитви в житті людини. На запитання «Що то є молитва?», респондента, будучи віруючою людиною, суть молитви разом із причастям і слізьми пояснила так: «*Молитва є золотий паркан від діавола для душі. Причастя – золоті слупи, і він не має куди приступити, а слюзи – колюча дріть, і він не має як до чоловіка приступати*» [6, с. 128]. Записав цей епіграф, про що вказано знизу, М. Стефанів, який, імовірно, підготував і подав до друку цю публікацію, а тому, можливо, є її одним із найбільш вірогідних авторів.

Усі 14 фольклорних текстів із відбитки «Простонародні молитви» записано в Західній Україні на території Карпатського краю в населених пунктах сучасної Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей. Їх респондентами були мешканці трьох етнографічних регіонів – Гуцульщини, Бойківщини та північної частини Галичини, яка межує з Волиню. Найбільше в публікації прикарпатських текстів з Опілля, які походять із таких сіл: Виспа, повіт Рогатин (№ II); Серники Середні, повіт Рогатин (№ VIII); Боришківці, повіт Борщів (№ IX); Чернихів, повіт Тернопіль (№ X); Лозівка, повіт Збараж (№ XI); Нагачів, повіт Яворів (№ XII); Чернилява, повіт Яворів (№ XIII); Сасів, повіт Золочів (№ XVI). Географію

гуцульських записів представлено чотирма народними молитвами: із Залукви, повіт Станиславів (№ 3); Березіва Нижнього, повіт Коломия (№ IV); Полянок, повіт Косів (№ V); Товмачика, повіт Коломия (№ VI). Два тексти записано на території Бойківщини, зокрема в селах Липовиця (№ I) і Перегінсько (№ VII) сучасного Рожнятівського району Івано-Франківської області, які розташовані поруч один від одного «через гору» і в довоєнний період належали до повітового містечка Долина.

Крім зазначення населеного пункту (села) і тогочасного повітового адміністративного центру, у паспортизації всіх текстів народних молитов вказано їх записувачів. До них належать: С. Борис, А. Будзан, І. Будзівський, Р. Генік-Березовський, П. Іванюк, Ю. Коссовський, Л. Куленій, Р. Лиско, Д. Лютий, Р. Михайлів, М. Парипа, Т. Пасичинський, Р. Чолій. Молитовний зразок № V має аж двох записувачів. Спочатку від респондента його зафіксував священник о. А. Наконечний, а вже «з його записів переписав» О. Дращеньовський [6, с. 129]. Окремі із цих записувачів є відомими західноукраїнськими громадськими діячами та вченими.

Дата фіксації більшості народних молитов «Сон Пресвятої Богородиці» стосується 1936 року, відповідно дві з них записано в 1935 році (№ II, III), по одній – 1934 (№ V) та 1937 (№ IX) роках. У половині текстів у паспорті запису містяться відомості про респондента (ім'я, прізвище), до яких іноді додано характеристику його віку, зрідка – освіченості. Наприклад, після першої бойківської молитви із села Липовиця зазначено, що її «від неписьменного 30-літнього Федора Семкулича записала (1936) Марія Парипа» [6, с. 127].

У публікації «Простонародні молитви», у яку увійшли варіанти «Сну Пресвятої Богородиці» з трьох основних Карпатських історико-етнографічних регіонів, привертає до себе увагу її назва. Вона має частково народне й, очевидно, авторське походження. У коротеньких позатекстових коментарях, які наявні лише в поодиноких зразках, молитвами ці фольклорні тексти називали місцеві респонденти та їх записувачі. Скажімо, у коментарі до липовицького запису інформатор відзначив, що «*у нас сі сміют с тої молитви*» [6, с. 127]. У шостому варіанті твору з гуцульського села Товмачик і Опільської Лозівки (№ XI) народну назву подали вже записувачі, які і вказали її жанр: «*молитва Великого посту*» [6, с. 130]; «*молитва належала до «Вочинашу»*» [6, с. 132].

Не виключено, що ідентифікувати ці твори саме з молитовними зразками респондентам допомагав сам текст «Сну Пресвятої Богородиці» через наявність у ньому самого терміна «молитва». Його згадано у всіх варіантах, окрім передостаннього тринадцятого, де замість цієї назви вжито синонімічний вираз «той отченаш» [6, с. 133]. У деяких фольклорних творах, замість традиційної «молитва», вжито інші, споріднені до цього слова, відповідники, наприклад: «*МОЛИТВОЎЦЯ*» («*хто буди тої про Суса Христа молитвоўцы вміти, / той ни буди в пекльї горіти!...*» [6, с. 128]); «*МОЛИТВИЦЯ*» («*бери хрест у праву руку, / іди по цілім світі, / навчи тої молитвици...*» [6, с. 128]); «*МОЛИТОВЦЯ*» («*хто ту молитовцю зговорив і при собі її носив, того нігди душа в огни не згорить*» [6, с. 130]).

Паралельно з традиційним поняттям «молитва» та її спорідненими варіантами на означення молитовних тво-

рив «Сон Пресвятої Богородиці» у тексті двічі використано «**вотчинаш**» (№ XI) або «**отченаш**» (№ XIII), а також ще один термін «**пацір**»: «... Хто тую **пацір** змовит, / п'ятницю ду пізна, / (в) нидьльду ду схід соньця, / (в) сьватою ду Служби Божой, / пекло буде замкнєне, / рай буде вітворєний, / на віки віком, амінь, / на віки віком, амінь» [6, с. 133].

Назва «пацір» походить від польського слова «*pacierzu*», що означає християнські хатні молитви добового циклу.

Вказівки на жанрову приналежність народних молитов містилися зазвичай у прикінцевій частині, яку нібито промовляв Ісус Христос до святих Петра, Павла, і яка одночасно стосувалася всіх носіїв фольклору, які її читали. Ці особливі обітничі виражали своєрідну народно-християнську філософію та мораль цілого твору. Вона мала характер настанови, повчання, через що сама молитва, завдяки апотропеїчному у своїй суті змісту, була актуальною для кожної людини: «... *Хто буде ту молитву вміти, / той не буде на своїм тілі болю терпіти, / на вогнях погорати, / на водах потопати, / бо хрестянин має тільки гріху, / як в морю піску і на дереві листя. / І зішле Господь Бог два ангели з неба, / і візьмуть ту душеньку до неба. / Амінь*» [6, с. 133].

Не виключено, що «простонародними» молитвами тексти «Сну Пресвятої Богородиці» у назві публікації назвав сам автор. Це влучне слово він ужив, щоб відокремити фольклорні молитовні твори від церковних канонічних молитов і вказати, що вони поширювалися і побутували серед простого народу, який, очевидно, і був їх автором. Попри те, що подекуди серед людей із таких молитов «сі сміють», бо молитви в них асоціюються із церквою і канонічною літературою, ці фольклорні твори так само відображають християнський світогляд їх носіїв, несуть у собі глибоку життєву мудрість та загальнолюдські цінності.

Варто також відзначити, що в надрукованих записках більшості молитовних творів добре відтворено особливості місцевих говірок. Так, де потрібно, вказано діалектні або нетипові наголоси, в окремих словах виділено *ў*, за допомогою м'якого знака показано додаткову м'якість приголосних. Виділення цих та інших особливостей «простонародних молитов» дозволяє стверджувати, що їх фіксацію і публікацію на сторінках невідомого збірника здійснили особи, які мали добру фахову підготовку. Тому ця публікація має наукову вартість і для фольклористів, і для діалектологів та етнолінгвістів.

Висновки. Усі чотирнадцять фольклорних молитовних текстів «Сну Пресвятої Богородиці» із публікації «Простонародні молитви» мають чимало сюжетних відмінностей і реалізують у собі кілька основних мотивів. Тому з погляду поетики та змісту, а також в аспекті з'ясування їх апокрифічної основи вони потребують окремого спеціального дослідження. На разі важливим є те, що ці опубліковані матеріали підтверджують побутування в першій третині ХХ століття серед мешканців трьох основних регіонів Карпат – Гуцульщини, Бойківщини та

Північної Галичини текстів такого своєрідного фольклорного жанру, як народні молитви, які належать до одного з функціональних різновидів індивідуально-охоронної тематичної групи українського оказіонального фольклору.

Література:

1. Гунчик І. Український магично-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування : [монографія] / І. Гунчик. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 232 с.
2. Кравченко В. Звичаї в селі Забрідді Житомирського повіту на Волині / В. Кравченко. – Житомир, 1920. – 160 с.
3. Материалы для этнографического изучения Харьковской губернии // Харьковский сборник Литературно-научное приложение к «Харьковскому календарю». – Х., 1898. – Вып. 12. – 240 с.
4. Милорадович В.П. Жит'є-быт'є лубенского крест'янина / В. П. Милорадович // Київская старина. – 1902. – № 4, 6, 10; 1903. – № 2, 3, 7–8; 1904. – № 5–6.
5. Новицкий Я. Малорусские народные заговоры, заклинания, молитвы и рецепты, собранные в Екатеринославщине / Я. Новицкий. – Екатеринослав, 1913.
6. Простонародні молитви : збірка М.С. Возняка. – Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника. – В 2947. – С. 127–133.
7. Таємна сила слова: заговори, замовляння, заклинання / упор. Г. Бондаренко. – К. : Товариство «Знання», 1992. – 32 с.
8. Українська народна магія. Поетика. Психологія / упор. Т. Полковенко. – К., 2001. – 139 с.

Гунчик И. В. Малоизвестный сборник западноукраинских «простонародных молитв» о сне Пресвятой Богородицы в записях 30-х годов XX века

Аннотация. В статье речь идет о публикации под названием «Простонародные молитвы» с неизвестного украиноведческого или славистического сборника. В нее вошли фольклорные материалы, включающие четырнадцать вариантов народных молитв, которые среди ученых известны под названием «Сон Пресвятой Богородицы». Хотя система персонажей и сюжетная событийность этих произведений тесно связана с христианской мифологией, сами молитвенные образцы принадлежат не к церковной канонической литературе, а к области фольклорного творчества.

Ключевые слова: молитва, фольклорный, мотив, Богородица, апокрифический, сон, христианство.

Hunchyk I. Little-known collection of Western Ukrainian «vernacular prayers» about the dream of the Blessed Virgin Mary in the records of the 30-s of the twentieth century

Summary. The topic of the article is a publication entitled “Vernacular prayers” from an unknown Ukrainian or Slavic collection. This publication was made up of folklore materials that include fourteen variants of folk prayers that are known among scholars as the “Dream of the Blessed Virgin Mary”. Although the system of characters and plot events in these works are closely connected with the Christian mythology, the prayer examples themselves do not belong to the church canonical literature.

Key words: prayer, folklore, motif, Mother of God, apocryphal, dream, Christianity.